

TIPOLOGIJA SAMOSTALNIKOV MOŠKEGA SPOLA V SREDNJESAVINJSKEM NAREČJU

Tjaša JAKOP

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Novi trg 4, 1000 Ljubljana
e-mail: jakop@zrc-sazu.si

IZVLEČEK

Krajevni govor Ložnice pri Žalcu (Slovenski lingvistični atlas – SLA, točka št. 324) spada v srednjesavinjsko narečje štajerske narečne skupine. Zaradi lege kraja ob glavni prometnici Celje–Ljubljana se govor hitro spreminja, zato prihaja do raznih nepredvidljivih dvojnic za istovrstne jezikovne pojave. V članku je predstavljeno narečno oblikoslovje samostalnikov moškega spola v tem srednjesavinjskem govoru, primerjalno s knjižnim jezikom in nekaterimi drugimi štajerskimi govori. Tipologija samostalniških oblik je prikazana s tabelami spregatev glede na sklanjatveni vzorec.

Ključne besede: narečno oblikoslovje, samostalniška beseda, samostalniki moškega spola, srednjesavinjsko narečje

TIPOLOGIA DEI SOSTANTIVI MASCOLINI NEL DIALETTO DELLA VALLE DEL SAVINJA CENTRALE

SINTESI

Il dialetto locale di Ložnica pri Žalcu (Slovenski lingvistični atlas – SLA [Atlante linguistico sloveno]) fa parte del dialetto sloveno della Valle della Savinja (gruppo dialettale della Stiria). A causa della posizione del luogo lungo la strada principale che conduce da Celje a Ljubljana, questo dialetto cambia rapidamente, sviluppando forme duplici per fenomeni linguistici dello stesso tipo. L'articolo presenta la morfologia dialettale dei sostantivi maschili nel dialetto della Valle della Savinja, confrontandola con la lingua standard e alcuni altri dialetti della Stiria. La tipologia delle forme del sostantivo è indicata nelle tabelle di coniugazione in base al modello di declinazione.

Parole chiave: morfologia dialettale, sostantivo, sostantivi maschili, dialetto sloveno della Valle della Savinja centrale

UVOD

Srednjesavinski govori so na splošno malo raziskani in o njih ni na razpolago prav veliko literature (prim. Logar, 1968; Zorko, 1999). Tudi v Logarjevih *Slovenskih narečjih* (1993) ali v *Slovanskem lingvističnem atlasu* (OLA, 1981) srednjesavinsko narečje ni zastopano oz. posebej predstavljeno. Ložniški govor je prvi opisal Viljem Kralj v svoji diplomski nalogi iz leta 1961 in ga naslednje leto zapisal še po vprašalnici za *Slovenski lingvistični atlas* (SLA).¹ Primerjava njegovih zapisov z najnovejšimi (Jakop od 2001 dalje) kaže na precejšen razvoj govora v naglasnih paradigmah, kvantitetnih razmerjih in samoglasniških kvalitetah ter v kratkem vokalizmu: kratki naglašeni *i* se je v preteklosti reducirjal v *a*; ostanke najdemo še v nekaterih besedah (npr. *'nač*) in v Kraljevem zapisu iz 1962 (*'maš*, *'nat*, *'tač*), zaradi težnje po podaljševanju kratkih naglašanih samoglasnikov pa se danes spet vzpostavlja (po analogiji na večino oblik) nereduciran samoglasnik – *'miš* *'miši*, *'nit* *'niti*, *'tič* *'tiča*.²

Srednjesavinsko narečje je v narečjeslovni literaturi na podlagi glasoslovnih značilnosti opredeljeno kot izrazito gorenjsko-štajersko prehodno narečje, na drugih jezikovnih ravnanjih pa večjih raziskav pred avtoričnim delom (Jakop, 2001 in 2003) ni bilo. Kot vsi štajerski govori je izgubil tonemsko nasprotje. Kvantitetno nasprotje se zaenkrat še ohranja: samoglasniki so torej dolgi ali kratki (dolgi so lahko le naglašeni, kratki pa naglašeni ali nenaglašeni), vendar je zaradi daljšanja kratkih naglašanih samoglasnikov v zadnjem ali edinem besednem zlogu (*'kūo:š*) in krajšanja dolgih (*'miza*) opaziti težnjo po odpravi relevantnosti dolžine.

Na glasoslovni ravni tako ložniški govor (kot celotno srednjesavinsko narečje) ohranja značaj prehodnega narečja, kar dokazujejo naslednje ugotovljene značilnosti: krajšanje vogelnih dolgih samoglasnikov *i* in *u*, ki se je iz zgornjesavinskih govorov prek Vranskega razširilo tudi v ložniški govor (*'xiša*, *'luža*); a-jevska refleksacija dolgega polglasnika (*'ma:ša*, toda *'va:s/vē:s*) in e-jevska refleksacija kratkega naglašene polglasnika (*'pje:s*); sovpad dolgih e-jevskih in o-jevskih samoglasnikov v (zelo) ozka monoftonga *ē:/é:* oz. *ō:/ô:*,³ toda diftonga *je:* in *uo:* za umično naglašena *e* in *o* (*'sje:stra*, *'kūo:sa*);⁴ umik kratkega končnega naglasa v večzložnicah (*'ūo:trōk/vqtrōk*) in ohranitev dolgega (*'zla:tō:*) ipd.

Sistem dolgih naglašanih samoglasnikov je monoftongično-diftongičen in vsebuje 7 fonemov (*i:*, *ē:/e:*, *ie:*, *a:/ā:*, *uo:*, *ō:/o:*, *u:*). Soglasniški sistem je nastal po posameznih posebnih razvojih: *ĭ* je otrdel v srednji *l* (*'pō:le*); *ń* je za samoglasniki izgubil nazalnost in se

zlil z etimološkim *j* (*s'vija*), ob soglasniku pa je lahko tudi otrdel v *n* (*'lukna*); skupini *črě-*, *žrě-* sta večinoma ohranjeni (*č'rě:šja*, *ž'rebu*); skupina *šč* se je asimilirala v *š* (*k'lě:še*).

Analiza oblikoslovne ravnine govora je v članku obdelana po metodologiji, izoblikovani pri obravnavi narečnega oblikoslovja v disertacijah zadnjih 25 let in temelječi na sodobni obravnavi oblikoslovja in oblikoglasja slovenskega knjižnega jezika. Vsi vzorci so ponazorjeni z obsežnim besednim narečnim gradivom. Dodani so še odlomki iz besedil, ki so rezultat pogovorov avtorice članka s številnimi informatorji. Zbiranje gradiva je potekalo najbolj intenzivno v letih 1999–2001, in sicer z metodo snemanja prostogovorečih pripovedi starejših informatorjev (rojenih od leta 1915 do 1949) in z metodo terenske ankete (gramatični del vprašalnice za SLA) pri informatorjih vseh treh generacij (rojenih od leta 1922 do 1990).

Obstoječi vzorec je nadgrajen s sociolingvističnimi komentarji: opombe pod črto opozarjajo na (ne)živost določenih oblik, generacijsko in/ali pogostnostno rabo obstoječih dvojnic ter njihovo rabo v primerjanih srednjesavinskih govorih (za Vransko (Bergant, 2000), Preserje (Grmadnik, 1975), Prebold (Fišer, 1988) in Polzela (Korun, 1968)) in v zgornjesavinskih govorih Zadrebke doline (Weiss, 1990 in 1998). Kot primerjalno gradivo sta mi služila še celjski pogovorni jezik (informatorji rojeni od leta 1965 do 1975) in govor Šentvida pri Grobelnem (srednještajersko narečje).⁵

Namen članka je torej osvetliti tiste posebne oblike, ki ločijo govor od drugih (štajerskih) narečij in od knjižnega jezika. Oblikoslovne značilnosti govora se večinoma skladajo s knjižnim jezikom; razlike so predvsem v posameznih sklonskih morfemih oz. končnicah, največ zaradi raznih jezikovnih analogij in poenostavitev.

SKLANJATVE SAMOSTALNIKOV MOŠKEGA SPOLA

Prva moška sklanjatev

V prvo moško sklanjatev se poleg samostalnikov, ki imajo v I ed. končnico *-Ø*, v R ed. pa *-a* ali *-á*, uvrščajo tudi samostalniki z narečno imenovalniško končnico *-u* (< *ə*) tipa *'pje:ku* 'pekel', *'kūo:tu* 'kotel' ter imena za moški spol z imenovalniškimi končnicami *-a* (*'Mixa*, *'Tō:na*), *-o* (*'St'a:ŋko*, *'Viŋko*) in *-e* (*'Jō:že*). Ti samostalniki v odvisnih sklonih svojo osnovo podaljšujejo s *-t* (npr. R ed. *'Jō:žeta*, *'Mixata*, *'Viŋkota*).

Samostalniki moškega spola v ednini ločijo podspol živosti, ki se kaže v enakosti tožilnika z rodilnikom (živo) proti enakosti tožilnika z imenovalnikom (neživo), npr.

1 V Benedik (1999).

2 Kralj (1961) ima npr. zapisanih tudi še nekaj starejših oblik za O ed. ženskega spola (*s kōst'jō:j*, *s karv'jō:j*, *z noč'jō:j*), ki se danes ne uporabljajo več.

3 To je sicer značilno za gorenjsko narečje.

4 Enako kot v zgornjesavinskem in posavskem narečju.

5 Gradivo za Šentvid pri Grobelnem sem zbirala po vprašalnici za SLA v letih 2002–2003 (informatorica Milka Senica, 1923–2012).

'vidŋ 'kʷo:ja (T ed.) : 'vidŋ 'kʷo:tu (T ed.). Kategorija živosti se je prenesla tudi na predmete: g'rè:m u 'Tuša ('ime trgovine' v T ed.), sŋ 'pje:lu 'Se:ata ('ime oz. znamka avtomobila' v T ed.) in v pogovoru z otrokom: Boš 'jè:du s'la:doleda? Boš 'sò:ka 'piu? Pər'hje:s k'luča. Ob'riš si 'nò:sa.

V M ed. se poleg ničte končnice pojavi tudi obrazilo -u (predvsem v primeru živih bitij ali v težko izgovorljivih soglasniških sklopih): pər u'čè:t, na b'rje:k, pər g'rūo:p, pər 'kʷo:tl̥, pər tre'bux, u 'pərvim raz'rè:t, na 'unim 'kʷo:nc; pər b'ra:tu, pər ěl'vè:ku, pər 'sinu, pər an'sa:mblu, po 'ka:mnu.

V O ed. je končnica -am⁶ izpodrinila končnico -om/-em. Preglasa za funkcijsko mehkiimi soglasniki j (< i, ŋ), l (< l̥) ter c, č, ž in š govor ne pozna; samostalniki moškega spola imajo v teh sklonih končnico -am tako za mehkiimi kot trdmi soglasniki (z b'ra:tam, z o'čè:tam, s 'sinam, z 'vò:izam; s 'kʷo:jam, s x'mè:lām/s x'mje:lām, s st'ricam, s k'lučām, z 'nʷo:žām).⁷ Končnica -am je lahko tudi reducirana v -gm: is 'kʷo:jgm. O ed. se (praviloma) ne nadomešča z M ed., vendar se uporabljajo tudi oblike kot z b'ra:tu, s 'kʷo:ju, s st'ricu. Predlog s/z variira z daljšo obliko is/iz, ki pa je redkejša.⁸

Večina samostalnikov ima v R mn. nenaglašeno končnico -u (< -ov) – b'ra:tu, d'p'xò:tku, go'lò:bu, k'me:tu, 'kʷo:tl̥, o'čè:tu, 'piskru, š'ka:fu, raz'rè:du, 'sinu, 'zʷo:bu. Včasih se ta končnica tudi delno reducira (npr. Ložŋ'čā:nə, nark'q'mā:nə, penzj'ŋ'nistə).

V D/O dv. in mn. imamo končnico -im (b'ra:tim/z b'ra:tim, 'kʷo:jim/is 'kʷo:jim); tu gre najverjetneje za analogično izravnavanje, saj -i sledi osnovi v I, D, M in sedaj še v O; podpira pa jo tudi pridevniška končnica -im ('lè:pim). V D mn. se lahko poleg končnice -im ('kʷo:jim) pojavi tudi končnica -am ('kʷo:igam),⁹ vendar v besedilih najdemo en sam primer: Si že 'da:u 'kʷo:igam 'i:st?

Dvojnice oblike se razen v I in T, kjer imamo končnico -a, ne razlikujejo od množinskih. Vsi ostali skloni so prevzeli množinske oblike.

Samostalniki moškega spola sklanjajo večinoma po nepremičnem naglasnem tipu, precej dobro je ohranjen tudi premični naglasni tip, malo slabše pa mešani naglasni tip.

Nepremični naglasni tip

	ednina	dvojina	množina
I	x'ra:st	x'ra:sta	x'ra:sti
R	x'ra:sta	x'ra:stu	x'ra:stu
D	x'ra:stu	x'ra:stim	x'ra:stim
T	x'ra:st ¹⁰	x'ra:sta	x'ra:ste
M	pər x'ra:stu	pər x'ra:stix	pər x'ra:stix
O	s x'ra:stam	s x'ra:stim	s x'ra:stim

Tako se sklanja še velika večina samostalnikov moškega spola: b'rat, b'ritof, 'ca:jt, 'čə:un, ču'da:k, 'dje:t 'ded', 'firtux, go'lò:p, g'rəx, g'rè:x, g'rūo:p, 'kè:dŋ 'teden', k'luč, k'me:t, k'və:č, k'riš, k'ru:x, k'rūo:p, 'kʷo:nc, 'krò:k, 'list, 'lò:j 'goveja mast', me'zinc, m'la:j, 'nò:s, 'nʷo:xt, 'pa:s, 'pa:uc, 'pò:dŋ 'tla', 'pə:p/pje:p,¹¹ 'pərst, 'pə:ux, 'pust, 'pʷo:st, 'rè:p, 'sin, s'mè:x, 'sò:t 'sod', st'ric, st'rə:j, š'kʷof, ve'čir, 'və:uk, 'vərt, 'za:jc, z'vʷon, 'žè:nin.

Samostalniki, ki se po izgovoru končujejo na -u < -l, -u < -v, imajo v stranskih sklonih -l- oz. -v- ('kʷo:tu 'kʷo:tla; 'čəru 'čərva). Tako se sklanjajo še: 'cigu, č'məru, fi'zə:u, x'mè:u, 'o:su, pər'ja:tu, 'vəgu/vʷo:gu,¹² 'žrebul 'žrje:bu; ro'ka:u.

Pri nepremičnem naglasnem tipu na osnovi je lahko naglašen samoglasnik v edinem zlogu (b'rat, 'vərt) ali katerem koli zlogu v večzložni besedi (b'ritof, ko'va:č, pər'ja:tu).

V govoru nepremični naglasni tip prevladuje, saj so vanj prešli tudi samostalniki, ki se v knjižnem jeziku sklanjajo po drugih naglasnih tipih, npr.:

– iz mešanega naglasnega tipa *sin sinu sinôvi*, ker govor ne pozna naglašene u-jevske končnice v R ed.¹³ (posplošil se je nenaglašeni -a – 'la:s 'la:sa) in podaljševanja osnov z -ov- v dv. in mn. (g'ra:di, 'mʷo:sti, 'nʷo:si, 'vʷo:zi 'vozovi'),¹⁴ neznana pa je tudi množinska naglašena končnica -je¹⁵ tipa *lasjé*, govori se le nenaglašena končnica -i – 'la:si, 'zʷo:bi/'zə:bi (po analogiji z ostalimi samostalniki, npr. go'lò:bi).¹⁶ Primer:

6 Končnica -am v O ed. m. sp. je znana v gorenjščini in v nekaterih drugih štajerskih narečjih.

7 Primer iz besedila: s ta sta'rejšim 'sinam, z 'lo:jtskim 'vò:žām. Orodnik samostalnikov moškega spola ednine ima tudi v srednještajerskem narečju značilno končnico -am (z b'rā:tām, s 'kʷo:jam, s 'si:nam), medtem ko se je v celjskem govoru posplošila končnica -om (z b'ra:tom, s 'kʷo:jom, z v'la:kom, z 'vʷo:jzom).

8 Za Vransko in Polzelo je značilna oblika is/iz, medtem ko imata Prebold in Preserje obliko s/z.

9 V govoru Vranskega se v O mn. o-jevske sklanjatve poleg končnice -i(m) – iz b'ra:ti(m) pogosteje rabi končnica -am, v D mn. pa poznajo samo -am – b'ra:tām, 'kʷo:jam. V srednještajerskem narečju se je v D in O dv. in mn. samostalnikov moškega, ženskega in srednjega spola posplošila končnica -am (b'rā:tām, 'sè:strām, te'le:tām; z b'rā:tām, z be'se:īdam, s te'le:tām). Tudi v celjskem pogovornem jeziku se je pri samostalnikih ženskega spola v D in O dv. in mn. posplošila končnica -am ('s(i)e:strām; z be'se:dam, z 'r(y)o:kām, z 'n(y)o:gām), pri samostalnikih moškega spola imajo v D dv. in mn. končnico -om (b'ra:tom), v O dv. in mn. pa končnico -i (z b'ra:ti).

10 Samostalniki moškega spola ločijo v T ed. podspol živosti: npr. 'vidŋ k'və:ča : 'vidŋ x'ra:st.

11 Pogosteje se uporablja različica 'pə:p, med mladimi pa je pogostejši leksem 'ja:nt.

12 Na Vranskem obstaja tudi različica z naglasom na zadnjem zlogu: vu'ga:u.

13 Možna pa je končnica -ā (gl. Mešani naglasni tip na str. 651).

14 Vransko: si'novi.

15 Ohranjena je le pri množinskem samostalniku lu'dè: 'ljudje' (gl. Premene končnic na str. 652).

16 Vransko: I mn. b'ra:ti, gu'lò:bi; M mn. pu zu'bè:x, pu la'sè:x; Preserje: na za'bè:x, na ta'sè:x.

	ednina	dvojina	množina
I	'sin	'sina	'sini
R	'sina	'sinu	'sinu
D	'sinu	'sinim	'sinim
T	'sina	'sina	'sine
M	pər 'sinu	pər 'sinix	pər 'sinix
O	s 'sinam	s 'sinim	s 'sinim

Tako še: 'mò:š 'mò:ža.

Neživi samostalniki imajo v M ed. ničto končnico:

	ednina	dvojina	množina
I	'la:s	'la:sa	'la:si
R	'la:sa ¹⁷	'la:su	'la:s(u)
D	'la:su	'la:sim	'la:sim
T	'la:s	'la:sa	'la:se
M	po 'la:s	po 'la:six	po 'la:six ¹⁸
O	z 'la:sam	z 'la:sim	z 'la:sim

Tako še: g'nò:j g'nyo:ja,¹⁹ g'ra:t g'ra:da, 'lè:t 'lè:da, 'lò:j 'lò:ja, 'mè:t 'mè:da,²⁰ 'mò:st 'mò:sta, 'nò:s 'nò:sa,²¹ 'nyo:š 'nyo:ža, p'ra:x p'ra:xa, u'ra:t u'ra:ta, 'vò:js 'vò:js 'voz' 'vò:jza, 'zò:p 'zò:ba.

– iz končniškega naglasnega tipa *dež dežja* in *čeber čebra* zaradi umika naglasa z vsake končne kračine in posplošitve osnove (*čje:bər 'čje:bra*):

	ednina	dvojina	množina
I	čje:bər/čje:bər	'čje:bra	'čje:bri
R	'čje:bra	'čje:bru	'čje:bru
D	'čje:bru	'čje:brim	'čje:brim
T	'čje:bər	'čje:bra	'čje:bre
M	pər 'čje:bru	pər 'čje:brix	pər 'čje:brix
O	s 'čje:bram	s'čje:brim	s 'čje:brim

Tako še: 'dje:š/'de:š 'die:ža,²² 'pje:ku 'pje:kla, s'tje:bər/ s'tje:bər s'tje:bra.

Tako se sklanjajo tudi maskulinizirani samostalniki srednjega spola: 'čje:l, g'nè:st 'gnezdo', 'gərļ 'grlo', k'lədu/ k'la:du 'kladivo', 'lè:t, 'mè:st, 'yo:kŋ/'vokŋ, po'lè:n, stəpa:l, 'sje:dl 'sedlo', 'šil, t'rupl, ž'rje:l.

Sem se uvrščajo tudi moška (večinoma osebna) imena iz druge moške sklanjatve, ki se končujejo na -a, -o ali -e in v odvisnih sklonih osnovo podaljšujejo s -t-. Primer:

	ednina	dvojina	množina
I	'Ja:ka	'Ja:kata	'Ja:kati
R	'Ja:kata	'Ja:katu	'Ja:katu
D	'Ja:katu	'Ja:katim	'Ja:katim
T	'Ja:kata	'Ja:kata	'Ja:kate
M	pər 'Ja:katu	pər 'Ja:katix	pər 'Ja:katix
O	z 'Ja:katam	z 'Ja:katim	z 'Ja:katim

Tako še: 'Luka 'Lukata, Ma'ti:ja Ma'ti:jata, 'Mixa 'Mi:xata; B'ra:ŋko B'ra:ŋkota, 'Da:rko 'Da:rkota, 'Ja:ŋko 'Ja:ŋkota, 'Ma:rko 'Ma:rkota, 'Mi:rko 'Mi:rkota, 'Silvo 'Silvota, S'ta:ŋko S'ta:ŋkota, 'Viŋko 'Viŋkota; Lə:jze Lə:jzeta, Jò:že Jò:žeta.

Premični naglasni tip

Govor pozna samo premični naglas na osnovi tipa *médved medvéda* (torej v vseh številih), ne pa *gròb grôba* *grobôvi* (gl. *Nepremični naglasni tip*). Primer:

	ednina	dvojina	množina
I	'je:zik	je'zika	je'ziki
R	je'zika	je'ziku	je'ziku
D	je'ziku	je'zikim	je'zikim
T	'je:zik	je'zika	je'zike
M	pər je'zik(u)	pər je'zikix	pər je'zikix
O	z je'zikam	z je'zikim	z je'zikim

Tako se sklanjajo še: 'bjo:žič bo'žiča, č'lə:uk člo'vè:ka, 'da:n d'nè:va, 'je:čmen ječ'mè:na, 'je:len je'lè:na, 'kyo:sti 'kostanj' kos'ta:ja, 'kyo:žux ko'žuxa, 'me:dvet med'vè:da, 'o:rex o'rè:xa, pe'tje:lŋ pete'lina, 'pyo:tok po'tò:ka, p'ra:men pra'mè:na, p'ro:stor pros'tò:ra, 'ra:zret raz'rè:da, 'so:set so'sè:da, š'tje:pix šte'pixa 'vodnjak', t'rè:bux tre'buxa itd.

Sem se uvrščajo tudi moška (večinoma osebna) imena iz druge moške sklanjatve, ki se končujejo na -e in v odvisnih sklonih osnovo podaljšujejo s -t-: 'yo:čel/vgče o'čè:ta,²³ Za'gò:de Zago'dè:ta.

Sem so prešli po umiku naglasa s končnega kratkega zloga tudi samostalniki, ki so bili v nepremičnem naglasnem tipu. Primer:

17 Vransko ohranja mešani naglasni tip: R ed. la'su.

18 Slišati je tudi po la'sè:x (predvsem pri starejši generaciji).

19 Vransko ima tu mešani naglas: g'nò:j gnu'ja.

20 Starejša beseda za 'med' je s'tart, ki se sklanja po 2. ženski sklanjatvi, a je mlajši govorci ne uporabljajo več.

21 Vransko ohranja mešani naglasni tip: R ed. nu'su.

22 Samostalni 'dje:š v odvisnih sklonih ne podaljšuje osnove.

23 Za 'očeta' imamo veliko leksemov: 'o:če/yo:če/vgče/fotŋ'ä:te/ò:či. V govoru Vranskega ima množinska oblika še različico z -je (u'čè:tje).

	ednina	dvojina	množina
I	'u:otrək/vətrək ²⁴	ot'rūo:ka	ot'rūo:c
R	ot'rūo:ka	ot'rō:k	ot'rō:k
D	ot'rūo:ku	ot'rūo:kim	ot'rūo:kim
T	ot'rūo:ka	ot'rūo:ka	ot'rūo:ke
M	pər ot'rūo:k(u)	pər ot'rūo:kix	pər ot'rūo:kix
O	z ot'rūo:kam	z ot'rūo:kim	z ot'rūo:kim

Tako še: 'səršen sər'sè:na, 'cəgan/'cegan ce'ga:na,²⁵ 'kəzuc/'kūo:zuc ko'zə:uca, 'pūo:(t)plat pə(t)p'la:ta,²⁶ s'tudənc stu'de:nca itd.

Izjema je samostalnik *pe'lin pe'lina*, ki je po premiku naglasa v osnovi (po naglasni analogiji) prešel v nepremični naglasni tip.

Mešani naglasni tip

Mešani naglasni tip je redek, saj pogosto prehaja v nepremičnega. Kljub temu se nekaj enozložnih samostalnikov z izhodiščnim dolgim samoglasnikom v I ed. in končnico -á v R ed. še sklanja po mešanem naglasnem tipu. Primer:

	ednina
I	s'nè:k
R	sne'ga:
D	s'nè:gu
T	s'nè:k
M	po s'nè:gu ²⁷
O	s s'nè:gam

Tako še: 'bò:k/'bò:x bə'ga:, 'dò:uk dōu'ga:, 'lè:s le'sa:, s'vè:t sve'ta:. Ostali samostalniki pa se sklanjajo po nepremičnem naglasnem tipu.

Končniški naglasni tip

Samostalniki, ki se v knjižnem jeziku sklanjajo po končniškem naglasnem tipu, se v govoru uvrščajo v nepremični naglasni tip na osnovi (gl. *Nepremični naglasni tip*). Izjema je le samostalnik *'pje:s/'pe:s*, ki ima zaradi nezložne osnove v odvisnih sklonih lahko končniški naglas *'pje:s p'sa:*, vendar se v govoru pojavlja tudi nepremično naglaševanje na osnovi s posplošitvijo imenovalniške oblike v vse sklone.

Sklanjatev s korenom *pes-/ps-*:

	ednina	dvojina	množina
I	'pje:s	p'sa:	'pje:si/p'si
R	p'sa:/'pje:sa ²⁸	p'sə:u	p'sə:u/'pje:su
D	p'su/'pje:su	'pje:sim	'psim/'pje:sim
T	p'sa:/'pje:sa	p'sa:	p'se:/'pje:se
M	pər p'su	pər p'six/'pje:six	pər 'pje:six
O	s p'sa:m	s 'pje:sim	s 'pje:sim

Druška sklanjatev

Druška sklanjatve v govoru ni, saj se samostalniki, ki zaznamujejo moške osebe in imajo v imenovalniku končnico -a (*Ma'ti:ja*), ne sklanjajo po ženski a-jevski sklanjatvi. Vsi ti samostalniki osnovo podaljšujejo s -t- in se uvrščajo v prvo moško sklanjatev (gl. *Nepremični naglasni tip*).

Tretja moška sklanjatev

Tudi te sklanjatve govor ne pozna, saj se noben samostalnik ne sklanja z ničto končnico v vseh sklonih. Rabljene kratice (npr. BMW, SIP,²⁹ KIL³⁰) se sklanjajo po prvi moški sklanjatvi (SIP-a SIP-u pri SIP-u s SIP-om).

Četrta moška sklanjatev

Posamostaljeni pridevniki moškega spola so: 'mūo:ški 'mūo:škiga, se'zò:nski 'sezonski delavci – obiralci hmelja' se'zò:nskiga, ta g'la:un(i) ta g'la:un(i)ga, te m'lət 'zet' te m'lədga, ta 'narbolš(i) ta 'narbol(i)šga, te/ta p'ra:u te/ta p'ra:uga, te s'tər 'oče' te s'tərga itd.

Premene v sklanjativah samostalnikov moškega spola

Premene osnov

Samostalniki, ki se po izgovoru končujejo na -u < -l, -u < -v, imajo pred samoglasnikom -l- oz. -v- (*'cigu 'cigla, č'məru č'mərla, fi'žə:u fi'žò:la, x'me:u x'mje:la, 'kūo:tu 'kūo:tla, 'vəgu/vūo:gu 'vūo:gla, 'čəru 'čərva, ro'ka:u ro'ka:va*).

Pojavljajo se kolikostne in kakovostne premene naglašene samoglasnika v zadnjem ali edinem besednem zlogu (npr. *a – a:, e – ie:/e:, è – ie:, ó – uo:*): *b'rat b'ra:ta, b'rè:k b'rje:ga, 'gat 'ga:da, g'ləš/g'la:š g'la:ža 'ko-*

²⁴ V govoru Vranskega je imenovalniška oblika *ut'rūo:k* in se samostalnik sklanja po nepremičnem tipu.

²⁵ Primer: *'La:že ko 'cəgan*.

²⁶ V govoru Vranskega ima samostalnik naglas na končnem zlogu (*putp'la:t*).

²⁷ Pri starejši generaciji slišimo tudi še obliko brez izglasnega -u (*po s'nè:k*).

²⁸ Samostalnik *pes* se na Vranskem sklanja le po končniški sklanjatvi: *'pəs/'pe:s p'sa p'su*, medtem ko je za celjski govor značilno nepremično naglaševanje na osnovi.

²⁹ SIP – 'Strojnopredelovalna industrija'

³⁰ KIL – 'Keramična industrija Liboje'

zarec', g'nó:j g'nyo:ja, g'rax g'ra:xa, x'me:u x'mje:la/x'me:la
'hmelj', k'me:t k'mje:ta (l mn. k'me:ti), m'rgs m'ra:za, p'lac
p'la:ca. Primerov s tovrstno premeno je v govoru precej
manj kot v knjižnem jeziku; naslednji samostalniki tako
premene ne doživijo: 'bik 'bika, k'ruks k'ruks, 'ma:x 'ma:xa,
'kup 'kupa itd.

Besede s polglasnikom (ki se je v glavnem vokaliziral v
e) v zadnjem ali edinem besednem zlogu tega v odvisnih
sklonih izgubijo, npr.: 'bó:ter 'bó:tra, č'e'tærtæk č'e'tærtka,
'gô:bec/'gô:pc 'gô:pca, 'xærbet 'xærpæta, 'ka:men 'ka:mna,
'lupčæk 'lupčæka, o'lupæk o'lupæka, 'pê:sek 'pê:ska, 'pê:tek 'pê:tka,
te'liček te'lička; kot polglasnik (ali kot q) se izgovarja le pred
r (a:jmæ, 'cukæ, 'fa:jmuštq, 'lustæ, 'piskæ, 'vê:tq). Nekateri
samostalniki (predvsem tisti na -vec, -lec) ta polglasnik
izgubijo že v I ed.: brat'ra:nc, x'la:pc, ig'ra:uc, ka'za:uc,
'kê:dn, 'kjo:nc, 'kjo:sc, laž'niuc, mer'ja:sc, 'mê:sq, me'ziq,
'pa:jkc, 'pa:uc, 'tjo:rk, 'tjuc, 'za:jc, z'vo:nc, 'žæ:q.

Podaljšanje osnove od R ed. dalje:

Z -j- se podaljšujejo pretežno večzložni samostalni-
ki, ki se jim osnova v I ed. končuje z z -r- – ko gospo'da:r
gospo'da:rja še: Č'e'bular, fri'ze:r, xek'tâ:r, inži'ne:r, 'kq:xar
'kuhalnik', 'dô:xtar, krom'pi:r, 'kušar 'kuščar', me'xur,
'mê:žnar, oku'pâ:tor, pas'ti:r, š'ta:nger, 'tišler 'mizar',
zi'da:r, žan'da:r/žen'da:r itd. Čeprav je -l v izglasju (in
pred soglasniki) otrdel v -l (npr. k'ra:l), se od R ed. dalje
spet izgovarja (npr. k'ra:lja).

Daljšanje osnove z -j- poznajo tudi samostalniki, ki
se v imenovalniku končujejo na samoglasnik -i. Večino-
ma so to lastna imena (F'ra:nci F'ra:ncija, 'Jô:ži 'Jô:žija,
'Rudi 'Rudija, 'Vili 'Vilija), izjemoma pa tudi samostalniki,
ki se jim osnova končuje na -o ('a:uto 'a:utuja z 'a:utujam,
'Ra:dq 'Ra:doja).

S -t- imajo podaljšano osnovo v odvisnih sklonih
predvsem samostalniki, ki zaznamujejo moška imena
in se v imenovalniku končujejo na samoglasnike -a,
-e, -o ('Ja:ka 'Ja:kata, 'Jô:že 'Jô:žeta, 'Mi:rko 'Mi:rkota; gl.
Nepremični naglasni tip).

Samostalnik dan v odvisnih sklonih svojo osnovo
podaljšuje z -v-: 'da:n d'nê:va d'nê:vu.

Podaljševanje osnove z -ov- v dvojini in množini
je redko (pogostejše d'rô:gi, g'ra:di, 'mô:sti, 'rô:bi, 'sini,
'vô:uki, 'vô:jzi, 'værti, 'zidi).³²

Premene končnic

V I mn. imajo samostalniki nenaglašeno končnico -i
namesto knjižne -je: b'ra:ti, k'me:ti, o'čê:ti, 'pô:bi, so'sê:di,
s'va:ti.³³

Množinske naglašene končnice -je govor ne pozna,
samostalniki imajo posplošeno nenaglašeno končnico
-i:³⁴ 'la:si, 'zjo:bi.³⁵ Izjema je le množinski samostalnik
ljudje, ki se sklanja takole:

	ednina
I	lu'dê: ³⁶
R	lu'di
D	lu'dê:m
T	lu'di
M	pær lu'dê:x
O	z lu'dê:m

V R mn. ima končnico -ø samostalnik 'yo:trqk/vqtrqk
'otrok' (R mn. ot'rô:k), fakultativno pa še samostalnik 'la:s
'las' (R mn. 'la:sul'la:s).

V O mn. imajo samostalniki moškega spola nena-
glašeno končnico -im³⁷ (z 'la:sim, z 'zjo:bim, z 'mô:žim),
izjema je le samostalnik lu'dê: (z lu'dê:m), ki ima namesto
naglašene končnice -mi naglašeno končnico -em (po
analogiji z dajalniško obliko).³⁸

BESEDILO

Vozili smo s konji³⁹

'De:j pa ko-s 'mô:gu, u'čæ:s si 'mô:gu pa 'vejst is 'kjo:jam
is 'cigunc, 'vê:te, tule, s 'kjo:jam na va'gq:n u 'Žæ:uc. U'sa:k
'da:n si 'mô:gu 'e:n va'gq:n na'vq:jst .. 'Mi smo u'čæ:s 'pæršl
po 'tistix vese'licax – u pon'dê:lkix je b'lo 'nq'rbo:l xu'diç, ko
to ni b'lo 'čæ:sa, ni b'lo 'tê:x vese'lic 'næç, no'bje:ne so'bô:te,
vese'lice, 'sa:m qb ne'dê:lix. .. 'Pjo:l je pa 'ma:ma u'čæ:s –
»'Ja:qko,« p'ra:u, »si že 'da:u 'kjo:jam 'i:st?« Sñ 'rê:ku – »Sñ
'ja: 'da:u, če sñ g'lix 'pæršu da'mu.« Sñ 'da:u 'kjo:jim 'ji:st, po
sñ 'da:u pa 'i:st, po sñ pa zas'pa:u. »'Jo:zq,« p'ra:u, »pê:t je

31 V odvisnih sklonih n izgine: 'mê:sca (R ed.); 'sê:dn 'mê:scu je s'tq.

32 To velja tudi za sosednja narečja (npr. celjsko pogovorno 'si:ni). Edini tak primer (iz prostogovorečega pripovedovanja) je med vær'to:vi,
'nje:, pa smo 'rje:kl za'værti in si'nq:va, medtem ko je za govor Vranskega daljšanje osnove z -ov- običajnejše: M mn. pær si'novix, O mn. is
si'novi(m).

33 To je značilno tudi za sosednja narečja, npr. srednještajersko b'râ:ti, k'mje:ti, o'čê:ti, s'vâ:ti; celjsko pogovorno b'ra:ti, 'go:sti, 'fa:nti, k'me:ti,
so'sê:di.

34 Njen nastanek je lahko fonetičen (po asimilaciji -je > i) ali oblikoslovno analogičen (posplošitev končnice -i drugih samostalnikov m. sp.).

35 To velja tudi za sosednja narečja, npr. srednještajersko 'zq:bi in celjsko pogovorno 'zq:bi.

36 V govoru lahko slišimo tudi reducirane oblike: l'dê: l'di l'dê:m.

37 Pri tej končnici gre verjetno za analogično izravnnavanje, saj -i sledi osnovi v I, D, M in sedaj še v O; podpira pa jo tudi pridevniška
končnica (-im).

38 V Zadrečki dolini: 'lêde, z lêd'mi (redkeje: lê'de:m).

39 Pripovedoval Janez Zagode, roj. 1925 (na Ložnici, jeseni 1999).

40 Pri zapisovanju napovednega spremnega stavka je pred dobresednim navedkom v premem govoru namesto dvopičja uporabljen
pomišljaj. Premi govor je označen z dvojnimi srednjimi narekovajem. Z dvema pikama (..) je označen krajši premor informatorja. (Glede
načina zaznamovanja gl. še Weiss, 1990, 181 in Kenda-Jež, 2002).

'u:ra, 'pè:t je 'u:ra. « 'Ja: 'nəč, ɔp 'še:stix si 'mɔ:gu 'bit pa žɛ 'gɥo:r na, na 'ciguncix is 'kɥo:jami pa z 'vɔ:zam, 'jəlte, si 'e:n va'gɔ:n na'lɥo:žu do d'vɛ:x pɔ'pɔ:gn. 'Po sɥ pa ɥ'ča:s 'gɥo:r na 'vɔ:js 'sje:du, 'vè:te. Pro'me:ta pa ni b'lo 'tedi, 'a:ɥtu, 'e:x, no'bje:ŋga.⁴⁰

UGOTOVITVE

Oblikoslovje ložniškega govora so poleg širše slovensko razširjenih teženj po odpravi srednjega spola (feminizacija ali maskulinizacija nevter, pri čemer je prvo značilno bolj za štajerska, drugo pa za gorenjska narečja) in izenačenju dvojskih oblik z množinskimi pri ženskem spolu (npr. *d'vé: 'vəlke ga'ra:že*) zajele spremembe, sprožene z izgubo tonemskih nasprotij in novejšim, vsaj delnim izgubljanjem kolikostnih nasprotij. Spremembi narave in kolikosti naglasa se pogosto pridružijo še naglasni premiki – v ložniškem govoru je to umik z vsake končne kračine v večzložnicah –, kar daje pogoje za

posplošitev naglasa z osnovne (tj. imenovalniške) oblike na vse ali večino oblik iste pregibne besede.

Zaradi precej močne morfologizacije naglasa prevladuje nepremični naglasni tip. Odpravljen je končniški naglasni tip *'dje:š 'dje:ža, 'čje:bər 'čje:bra*; izjema je samostalnik *pes* – *'pje:s p'sa:*, ki se lahko sklanja tudi po nepremičnem naglasnem tipu – *'pje:s 'pje:sa*. Najopaznejše je posploševanje sklonskih končnic *-im* in *-ix* v D/O in M dv. in mn. vseh samostalnikov, naglašanih na osnovi (*b'ra:tim, z b'ra:tim, pər b'ra:tix; 'la:sim, z 'la:sim, po 'la:six*), in s tem izenačitev s pridevniškimi in zaimenski končnicami (*'mɥo:jim sta'rɛ:jšim b'ra:tim*). Večina samostalnikov moškega spola ima v R mn. nenaglašeno končnico *-u* (< *-ov*) – *b'ra:tu, dɔ'xó:tku, go'lò:bu, k'me:tu, 'kɥo:tlu, o'čè:tu, 'piskru, ('pé:t) š'ka:fu, raz'rè:du, 'sinu, 'zɥo:bu*. Tudi dvojsko končnico *-oma* v D in O je nadomestila množinska *-im*. Pri samostalnikih moškega spola se torej dvojske oblike razen v imenovalniku in tožilniku ne razlikujejo od množinskih.

THE TYPOLOGY OF MASCULINE NOUN FORMS IN THE CENTRAL SAVINJA DIALECT

Tjaša JAKOP

Fran Ramovš Institute of the Slovenian Language SRC SASA, Novi trg 4, 1000 Ljubljana, Slovenia
e-mail: jakop@zrc-sazu.si

SUMMARY

This paper presents the morphological structure of masculine nouns in the Central Savinja dialect as spoken in the village of Ložnica pri Žalcu. It also includes morphophonetics according to the method of arrangement inspired by the grammar of the Slovenian literary language. The typology of noun forms is presented in the tables according to declination type. The rich dialect database and a number of observations regarding the use of double forms of this dialect, which in many ways is transitional, allows us an insight into the direction of development of the Ložnica micro-dialect, which is (has been) under different influences at different periods of time.

*The Central Savinja dialect of today is, as a result of contact between the Gorenjska and Štajerska dialect base, a relatively young intermediate formation. It is among the most south-easterly dialects with a-vocalisation of the long schwa vowel (*ǣ in *ǣ-). Morphophonetics and morphology show an increase in Styria development tendencies, e.g. morphologisation of the stress, generalisation of one word-stem to all forms, generalisation of i-endings in feminine declension in the dative/instrumental and locative of the dual and plural, etc.*

The orientation towards a Gorenjska dialect influence in phonology and towards Styria in other language developments in the case of the Ložnica micro-dialect confirms the hypothesis that the language can differ from one linguistic plane to the other in the context of a single micro-dialect, and consequently in the context of the entire dialect, and that linguistic planes can develop quite independently of each other.

Keywords: dialectology, dialectal morphology and morphonology, masculine nouns, Central Savinja dialect, Štajerska dialect group.

VIRI IN LITERATURA

Benedik, F. (1999): Vodnik po zbirki narečnega gradiva za Slovenski lingvistični atlas (SLA). Ljubljana, Založba ZRC (ZRC SAZU).

Bergant, P. (2000): Govor Vranskega: Zapis vprašalnice za Slovenski lingvistični atlas. Ljubljana, diplomsko delo.

Fišer, V. (1988): Prebold. Ljubljana, seminarska naloga.

Grmadnik, J. (1975): Preserje v Savinjski dolini. Ljubljana, seminarska naloga.

Jakop, T. (2001): Oblikoslovje govora Ložnice pri Žalcu. Ljubljana, magistrsko delo.

Jakop, T. (2003): Tipologija narečnih glagolskih oblik na primeru govora Ložnice pri Žalcu. Slavistična revija 51, 1, 1–25.

Kenda-Jež, K. (2002): Cerkljansko narečje: teoretični model dialektološkega raziskovanja na zgledu besedišča in glasoslovja. Ljubljana, doktorska disertacija.

Korun, V. (1968): Polzela. Ljubljana, seminarska naloga.

Kralj, V. (1961): Govor Ložnice. Ljubljana, diplomsko delo.

Kralj, V. (1962): Ložnica. Ljubljana, seminarska naloga.

Logar, T. (1968): Štajerska narečja. JIS 13, 171–175.

OLA (1981): Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih Opšteslovenskim lingvističkim atlasom. Sarajevo, ANUBiH.

Weiss, P. (1990): Govori Zadrebke doline med Gornjim Gradom in Nazarjami: glasoslovje, oblikoslovje in skladnja. Ljubljana, magistrsko delo.

Weiss, P. (1998): Slovar govorov Zadrebke doline (A–H). Ljubljana, Založba ZRC (ZRC SAZU).

Zorko, Z. (1999): Štajerska narečja. V: Enciklopedija Slovenije 13 (Š–T). Ljubljana, Mladinska knjiga, 131–133.

Senica, L. (2002–2003): Ljudmila Senica (po domače Ušanšekova Milka), r. 1923, upokojena učiteljica. Odgovori po vprašalnici in prosto govorenje. Zvočni zapis pri avtorici.

Zagode, I. Š. (1999): Ivan Štefan Zagode (po domače Jurčev Janez), r. 1925, upokojen avtoprevoznik in kmet. Odgovori po vprašalnici in prosto govorenje. Zvočni zapis pri avtorici.